

Ольга Новик

*доктор філологічних наук, професор
Бердянський державний педагогічний університет
м.Бердянськ*

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ ОПОВІДАННЯ ХІХ СТ: ОБРАЗ ОПОВІДАЧА ЯК НОСІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

У першій половині ХІХ ст. українські письменники часто послуговувалися жанром так званого народного оповідання. Поступово фольклорний жанр усної оповіді переходить в літературу авторську, де ми бачимо ознаки цього жанру на рівні змістовному (часто саме фольклорні сюжети мандрують у оповідання письменників цього періоду) і на формальних рисах текстів (наратор з народу, мова, вставні оповіді, пісні, легенди, сталі вирази).

Як і в усній народній творчості, в літературних текстах оповідь ведеться людиною з простого люду («Салдацький патрет» Григорія Квітки-Основ'яненка, «Народні оповідання» Марка Вовчка, проза Олекси Стороженка, Юрія Федьковича та інші), або ж така розповідь включена в інший текст освіченого подорожнього (оповідання Миколи Костомарова, Євгена Гребінки).

Микола Ткачук досліджуючи наратив текстів цього періоду, писав про вплив суперечності романтичного та реалістичного літературного дискурсів: «Перший певною мірою виступав чинником актуалізації в літературі суб'єктивного дискурсу, який розкривав широкі можливості для вираження індивідуального світу героя, його внутрішніх марень та візій. Реалістичний дискурс, з другого боку, акцентував увагу на демократичному розвитку національної літератури, коли наратором-персонажем ставала

людина з народу, яка, можливо, не володіла всіма ознаками естетичної організації свого тексту, проте ставала повновладним суб'єктом у контексті індивідуальної онтології» [1, 94]. Вчений вважає, що в історико-літературному процесі XIX ст. великого значення набула «власне *гомодієгетична форма нарації*, яка давала можливість означити нового героя, який би став не тільки спадкоємцем вічних істин буття, але й творцем індивідуальної світоглядної парадигми. Проте комунікативна природа гомодієгетичного наративу в українській літературі XIX ст. ще недостатньо досліджена. Це зумовлює потребу нового прочитання наративної побудови прози українських класиків, зокрема й такої, що конструюється як оповідь від першої особи» [1, 94].

В українській літературі народні оповідання стають своєрідною візитівкою письменників-етнографів, надто таких, які позірно абстрагуючись від тексту, насправді свідомо залучають оповідача до співавторства. Як зазначає М. Ткачук: «У художньому дискурсі твору читач має справу з образом наратора, який набуває ознак актанта, тобто виступає в ролі як організатор принципу розповіді чи оповіді і визначає співвідношення розповіді і показу, відбору деталей, послідовності викладу (застосування хронологічного принципу, аналепсисів і пролепсисів, монтажу), композицію і сюжет, загалом поетикальні особливості твору. Наратор як суб'єкт часто стоїть за текстом, або є частиною художнього світу» [1, 5]. Автодієгетичним наративом, коли нарацію ведуть безпосередні учасники подій, послуговуються автори прозових і поетичних текстів XIX ст.: Григорій Квітка-Основ'яненко, Микола Костомаров, Марко Вовчок, Олекса Стороженко та інші.

Часто заголовками таких оповідань стають приказки, а сюжети будуються як ілюстрація до повчальної тези (наприклад, «Пархімове снідання» Г.Квітки-Основ'яненка). Тоді оповідач може відійти на другий план, але може й навпаки, долучитися до унаочнення тези власним свідченням побаченого. Якщо в основі бувальщина, анекдот, то мовні особливості народної оповідки акцентуються на національній приналежності наратора. Навіть якщо в тексті автор поєднує народний анекдот з літературною ремінісценцією («Салдацький патрет» Григорія Квітки-Основ'яненка в основі має анекдот, приказку «Швець знай своє шевство, а у кравецтво не мішайсь!» і ще кілька греко-латинських анекдотів про малярів

Апеллеса та Зевкліса), оповідач постає носієм національної ідентичності.

Ефект присутності наратора на місці події, про яку йдеться, досягається не тільки розповіддю від першої особи, але й нанизуванням низки оповідачів з вуст яких хтось чув про пригоду. Так в оповіданні «Мертвецький Великдень» Григорія Квітки-Основ'яненка не просто є кілька нараторів : стара Куцайка, покійна ковалиха Оксана, Явдоха, дядина старої Потапихи, – всі вони по черзі одна одній начебто розповіли про пригоди Нечипора. Така «правдивість» змалювання, реалістичність зображуваного є і в оповіданнях Олекси Стороженка «Закоханий чорт» та інших. При цьому автори зазвичай намагаються передати мовні особливості живої розмовної мови тієї частини України, де відбуваються події, в тексті подають деталі етнографічних описів та фрагменти з усної народної творчості.

Історичне тло, на якому розвивається сюжет таких народних оповідань, здебільшого відтворює або сучасність авторів, або минуле за кілька поколінь, в межах одного-двох століть. Це уможлиблює відтворення часів запорожців, та й показати те, що події мають реальне підґрунтя, очевидців, і достовірність, як і в народних оповіданнях фольклорного походження. Народні оповідання подають характери національно марковані, що свідомо досягається авторами різноманітними художніми прийомами, незалежно від того, українською чи російською мовою писалися тексти.

ЛІТЕРАТУРА

1.Ткачук М.П. Наративні моделі українського письменства. Тернопіль : ТНПУ, Медобори, 2007. 464 с.